

BYTOVÉ PODMÍNKY PRACOVNÍKŮ V SOCIALISTICKÉM ZEMĚDĚLSTVÍ

V. Majerová

MAJEROVÁ, V. (Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Praha): *Bytové podmínky pracovníků v socialistickém zemědělství*. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 23, 1987 (2) : 107-120.

V posledních dvaceti letech došlo ke značnému zlepšení úrovně bydlení na vesnici. Přes značný podíl nové výstavby a modernizace starších objektů jsou ale podmínky bydlení zemědělských pracovníků ve všech parametrech základního vybavení, s výjimkou plošného standardu a zalidněnosti bytů, doposud v průměru horší než podmínky bydlení dělníků a zaměstnanců. Bydlení na vesnici má ovšem řadu jiných výhod, kterými jsou nedostatky alespoň částečně vyrovnány. Spokojenost s bydlením je vysoká a rodinný domek ve zdravém přírodním prostředí, se zahrádkou a s možností osobního hospodářství je zemědělskými pracovníky považován za ideální způsob bydlení. Ani stupněm vybavenosti domácností se zemědělské pracovníky neliší od ostatních sociálních skupin obyvatelstva. Rozdíly vyplývají z poněkud odlišného způsobu života na vesnici. V posledních letech vybavenost domácností značně vzrůstá a zvyšuje se poptávka po dokonalejších předmětech a špičkových výrobcích domácí i zahraniční provenience. Pro zlepšení věkové, kvalifikační a profesní struktury zemědělských pracovníků je nutno počítat s byty jako s nejdůležitějším stabilizačním faktorem a využít všech možností k udržení tempa výstavby a zkvalitnění celkové úrovně bydlení a vybavenosti domácností.

sociální rozvoj; pracovníci v socialistickém zemědělství; bytové podmínky; vybavenost domácností

Byty a bydlení patří mezi základní stabilizační faktory pracovníků v socialistickém zemědělství. Rozsah bytového fondu, technická vybavenost sídel, kvalita bytů a jejich rozmístění vzhledem k počtu a struktuře obyvatelstva významně ovlivňují podmínky a způsob života. Kategorie bytů z hlediska základní vybavenosti a jejich vnitřní vybavení předměty dlouhodobé spotřeby jsou výrazem a ukazatelem životní úrovně obyvatelstva. Přímou i nepřímou jsou bydlením ovlivňovány demografické a sociální procesy, jako je například míra reprodukce obyvatelstva, jeho skladba, migrace, vyliďňování oblastí nebo naopak zalidňování, sňatečnost a rozvodovost, vývoj generačních vztahů, vztahů v rodině i ve větších společenských skupinách, podmínky zaměstnání, podmínky odpočinku, trávení volného času, dalšího vzdělávání a podobně. Charakteristickým znakem současné etapy rozvoje socialistické společnosti je snaha zkvalitnit venkovské bydlení na úroveň vybavenosti městského bydlení, ale při zachování výhod života na vesnici.

Geografické, ale i národohospodářské a sociálně ekonomické rozdíly mezi jednotlivými zemědělskými výrobními oblastmi mají vliv na celkový charakter území, včetně jeho osídlení, sociální infrastruktury

a kvality bytového fondu. Tato značná diferenciacie se negativně promítá především v hospodářsky méně rozvinutých oblastech horského a podhorského typu v odlehlých pohraničních oblastech.

Požadavek kvalitního bydlení se stává stále důležitějším faktorem, který pomáhá eliminovat dopad ostatních, pomaleji se rozvíjejících složek pracovního a mimopracovního prostředí.

CHARAKTERISTIKA SOUČASNÉ BYTOVÉ SITUACE ZEMĚDĚLSKÝCH PRACOVNÍKŮ

Na vesnici převládá bytový fond, který se skládá převážně ze zemědělských usedlostí a rodinných domků. Tento typ bydlení zahrnoval podle výsledků výzkumů VÚEZVŽ 79,5 % zemědělských pracovníků v roce 1975 a 77,4 % pracovníků v roce 1980. U zemědělského obyvatelstva převažuje osobní vlastnictví rodinných domků a usedlostí¹⁾ (tab. I). Ostatní typy bydlení zemědělských pracovníků jsou méně časté.²⁾

V posledních dvaceti letech došlo k velmi značnému zlepšení úrovně bydlení na vesnici. Týkalo se jak různých stupňů modernizace a rekonstrukce stávajícího bytového fondu, tak nové bytové výstavby; u rodinných domků a zemědělských usedlostí v osobním vlastnictví převážně v režii jednotlivých vlastníků s pomocí finančních půjček podniků a půjček státních.

Individuální stavební činnost zemědělských pracovníků a venkovského obyvatelstva znamenala pro kvantitu a kvalitu bytového fondu na vesnici výraznou pomoc. Z 917 osob dotazovaných ve výzkumném šetření Životní způsob II. (1981) uvádí 26,8 %, že v posledních deseti letech postavili rodinný domek, 5,1 % právě staví a 7,2 % hodlá stavět v nejbližší budoucnosti. To znamená, že minimálně třetina zemědělských pracovníků má v současnosti optimální podmínky bydlení v novém nebo dokončovaném rodinném domku.

U zemědělské populace se poměrně dlouho přeceňovala tradice společného bydlení vícegeneračních rodin v jednom domě či bytě. Výzkumy ale jasně ukazují snahu o izolaci nukleární rodiny i u pracovníků v zemědělství. Přednost se přitom dává bydlení obou generací v jedné obci.

V nové bytové výstavbě se projevoval trend využívat k řešení bytového problému v zemědělství a na venkově i vícepodlažní výstavby bytů (domů s větším počtem bytových jednotek). Zatímco v roce 1975 bydlelo v těchto domech 8,2 % dotazovaných zemědělských pracovníků, v roce 1979 to bylo již 11,9 % osob. Podíl vícepodlažní výstavby se zvyšuje s rostoucí velikostí obce.

Výstavba vícepodlažních domů s větším počtem bytových jednotek má řadu výhod — hospodárnost výstavby a provozu, úspora půdy apod.

¹⁾ Statistické prameny FSÚ uvádějí pouze družstevní rolníky, kteří pro tyto účely, vzhledem ke svému cca dvoutřetinovému zastoupení, reprezentují zemědělské pracovníky.

²⁾ Podle výzkumu Životní způsob I. z roku 1980 bydlí 11,9 % pracovníků v podnikových nebo stabilizačních bytech, 7 % v družstevní bytové výstavbě, 1,7 % ve státní bytové výstavbě, 1,6 % v ostatních typech bydlení (podnájem atd.). Podle Sčítání lidu, domů a bytů 1980 bydlí v družstevních bytech 8,4 % členů JZD, 14 % jich bydlí v nájemních bytech a 1,1 % v ostatních bytech.

I. Bydlení domácností podle společenských skupin — Housing according to the social groups

	Podíl bytů (v % úhrnem)					
	celkem	dělníci	zaměstnanci	členové JZD	důchodci	ostatní a nezjišť.
Druh budovy a způsob užívání bytu						
Byty v rod. domcích	45,9	44,7	32,4	80,9	56,0	43,5
Byty ve vlastním domě	40,4	39,6	29,9	72,4	48,3	38,8
Ostatní bezplat. užívané	3,4	2,6	2,0	3,8	5,6	3,7
V osobním vlastnictví	0,9	0,9	1,1	0,3	0,9	1,1
Družstevní	13,1	14,7	19,9	8,4	4,8	15,0
Nájemní	40,5	40,4	45,6	14,0	39,6	40,0
Ostatní	1,7	1,8	2,5	1,1	0,8	1,4
Kategorie a vybavení bytu						
Byty I. kategorie	47,0	52,0	62,7	37,4	26,1	46,0
Byty II. kategorie	29,7	29,9	28,1	36,0	30,2	30,8
Byty III. kategorie	9,1	7,9	4,7	12,8	14,4	9,5
Byty IV. kategorie	14,2	10,2	4,5	13,8	29,3	13,7
Velikost bytu						
1 obytná místnost	21,4	14,2	13,1	10,2	40,4	24,4
2 pokoje	35,6	37,5	34,7	28,4	35,7	34,2
3 pokoje	29,6	33,5	36,8	36,2	16,3	27,6
4 pokoje	8,8	9,7	10,1	15,7	5,3	8,9
5 a více pokojů	4,6	5,1	5,3	9,5	2,3	4,9
Průměrná úroveň bydlení						
Průměrná obytná plocha na osobu v m ²	14,6	12,9	14,4	14,6	18,6	14,4
Průměrný počet osob na obytný metr	1,21	1,34	1,21	1,25	1,01	1,24
Průměrná obytná plocha na osobu v m ²						
8,0 do 7,9	7,7	11,8	6,5	8,3	3,9	10,3
8,0 — 9,9	11,4	15,6	11,8	10,9	6,2	11,2
10,0 — 11,9	13,6	16,8	15,8	13,9	7,3	12,5
12,0 — 13,9	11,6	12,9	13,7	12,9	7,7	11,1
14,0 — 15,9	10,1	10,0	11,2	10,7	8,9	9,6
16,0 — 17,9	9,8	8,6	10,5	8,9	10,8	9,4
18,0 a více	35,8	24,3	30,5	34,4	55,2	32,9

Pramen: Sčítání lidu, domů a bytů 1980

Ale ve svých současných typech není dostatečně přizpůsobena potřebám způsobu práce a života zemědělské populace, zejména neodpovídá potřebám osobního hospodářství, což vede k neorganickému, neestetickému i hygienicky nepřijatelnému obklopování bytových jednotek přístavbami pro chov drobných hospodářských zvířat, uskladnění zemědělských výpěstků, zemědělského nářadí, náčiní apod.

S tímto problémem se setkávají prakticky všechny zemědělské podniky při získávání pracovníků a nabídce bytů ve vícepodlažních bytových jednotkách.³⁾

Potvrzuje se, že základním požadovaným modelem bydlení na venkově zůstává menší rodinný domek pro nukleární rodinu s několika dětmi, se zahrádkou a s možností osobního hospodářství, který by spojoval kvality pohodlného bydlení s přírodním prostředím venkova a ekonomickými výhodami samozásobitelství. Bydlení v rodinném domku patří k jednomu z nejlépe hodnocených aspektů života. Rodinný domek postavený ve vlastní režii se stává výhodnou životní investicí a skoro nejsilnějším důvodem setrvání a usazení se v obci.

Realizace tohoto modelu bydlení ovšem naráží na řadu věcných, ekonomických i právních problémů (nedostatek vhodných parcel, ochrana zemědělské půdy, technická vybavenost sídel, vysoké pořizovací náklady, nedostatky v zásobování stavebními materiály apod.).

I v družstevní, podnikové a státní bytové výstavbě jsou rodinné domky přitažlivým typem bydlení, který je třeba podporovat z hlediska bydlicích i z hlediska společenského zájmu a urbanistického řešení.

SROVNÁVÁNÍ BYTOVÝCH PODMÍNEK ZEMĚDĚLSKÝCH PRACOVNÍKŮ S PODMÍNKAMI OSTATNÍCH SOCIÁLNÍCH SKUPIN

Rozdíly, které byly v úrovni bydlení v neprospěch zemědělského obyvatelstva, se rozvojem stavební a modernizační činnosti v posledních desetiletích zmírnily a standard základní vybavenosti domů, bytů a domácností se začal mezi všemi sociálními skupinami obyvatelstva vyrovnávat.

V současné době má 84,8 % vlastních domů družstevních rolníků kanalizaci a 98,1 % vodovod (tab. II). Odlišnosti v základním vybavení se týkají především energetických zdrojů, které jsou k dispozici na venkově a ve městě. Na venkově je méně používán zemní plyn a svítiplyn, velmi výjimečné je zásobování teplou vodou z mimobytového zdroje a málo časté je i ústřední topení napojené na centrální teplárnu. Naopak častěji jsou jako zdroj energie používány bomby s propan-butanem a elektřina a jako zdroj tepla etážové topení na tuhá paliva.

Celková výměra bytu na hlavu v m² je v domácnostech družstevních rolníků nejvyšší — 21,5 m² proti 19,7 m² u zaměstnanců a 18,9 m² u dělníků. Z toho nejvyšší výměry dosahují ve všech skupinách obyvatelstva byty ve vlastních domech. Rovněž v počtu místností na domácnost jsou na tom družstevní rolníci s průměrem 4,7 lépe než ostatní skupiny oby-

³⁾ **Dodatečné přístavění hospodářských budov** odpovídajících hygienickým předpisům znamená další finanční náklady, o které se prodražuje výstavba jedné bytové jednotky. Přitom problémy začlenění do vzhledu obce, ani estetická, hygienická a funkční hlediska tohoto typu staveb nejsou prozatím dořešena.

II. Vybavenost a velikost bytu domácnosti dělníků, zaměstnanců a družstevních rolníků podle druhu bytu k 31. 12. 1981 v ČSSR
 — The equipment and size of flats accommodating the households of industrial workers, employees and co-operative farmers
 according to flat category, as on Dec. 31, 1981, Czechoslovakia

	Dělníci					Zaměstnanci					Družstevní rolníci				
	domác- nosti celkem	z toho v bytě				domác- nosti celkem	z toho v bytě				domác- nosti celkem	z toho v bytě			
		nájem- ním	služeb- ním	druž- stev.	vlastní dům		nájem- ním	služeb- ním	druž- stev.	vlastní dům		nájem- ním	služeb- ním	druž- stev.	vlastní dům
Vybavení domácností (%):															
kanalizací	95,1	98,9	97,4	99,5	86,5	96,7	99,2	100,0	99,2	89,0	88,7	95,2	100,0	100,0	84,8
vodovodem	98,5	99,3	97,4	99,5	96,7	98,9	99,3	100,0	99,4	97,5	98,7	100,0	100,0	100,0	98,1
plynem	58,6	74,2	56,4	82,0	21,3	68,3	79,4	68,4	80,1	34,2	10,2	13,7	4,8	24,3	7,4
ústř. topením	67,5	63,6	74,4	96,7	54,2	72,9	68,4	84,2	95,6	58,9	51,4	51,4	38,1	73,0	49,0
teplou vodou mimo bytový zdroj	43,1	54,7	41,0	79,6	3,3	50,8	59,8	57,9	80,6	3,0	7,7	16,4	—	32,4	2,1
prop.-butanem	18,6	7,3	12,8	4,9	44,2	11,7	4,7	5,3	6,1	31,5	44,1	43,8	57,1	25,7	46,3
Celková výměra bytu na hlavu v m ²	18,9	17,6	17,6	17,3	21,7	19,7	18,5	16,8	18,8	22,6	21,5	18,0	18,5	18,5	23,1
Počet místností na domácnost celkem	4,2	3,9	3,7	4,4	4,6	4,2	3,9	3,6	4,4	4,8	4,7	4,4	4,6	4,7	4,7

Pramen: Statistika životní úrovně domácností v r. 1981. Praha, FSÚ 1982

vatelstva, přičemž počty místností jsou vždy vyšší ve vlastních domech (tab. II).

Údaje za ČSR tuto skutečnost potvrzují a upřesňují. Družstevní rolníci mají v průměru větší obytnou plochu na osobu v m^2 , a to $14,6 m^2$ proti $14,4 m^2$ u zaměstnanců a $12,9 m^2$ u dělníků, a procentně jsou více zastoupeni v kategorii 18 a více m^2 na osobu. V počtu obytných místností na rodinu se v průměru rovnají dělníkům a zaměstnancům a v kategoriích čtyř-, pěti- či vícepokojových bytů je i procentně převyšují. Rozdílnou charakteristikou je zalidněnost bytu; nejvyšší zalidněnost je u dělníků — 1,34 osob na obytnou místnost, u družstevních rolníků tento údaj činí 1,25 a u zaměstnanců 1,21 osob (tab. I).

V absolutním vyjádření to znamená, že z celkového úhrnu 1 604 843 trvale obydlených bytů v rodinných domech v ČSR připadá vzhledem k zastoupení v populaci 8,6 %, tj. 138 039 bytů na družstevní rolníky, ve vícepodlažních domech to činí 1,7 %, tj. 31 500 bytů, a v ostatním bytovém fondu 2,6 %, tj. 1082 bytů.⁴⁾

Ve všech typech domů úhrnem v ČSR je 3 494 846 trvale obydlených bytů, na jejichž užívání se sociální skupiny podílejí takto: 1 200 395 bytů (tj. 34,3 %) obývají dělníci, 1 062 829 bytů (tj. 30,4 %) zaměstnanci, 170 621 bytů (tj. 4,9 %) družstevní rolníci a 1 004 186 bytů (tj. 28,7 %) důchodci.

Ze 170 621 bytů družstevních rolníků má 10,2 % jen jednu obytnou místnost, 28,4 % dvě, 36,2 % tři, 15,7 % čtyři a 9,5 % pět a více obytných místností. Družstevní rolníci jsou méně než ostatní sociální skupiny zastoupeni v kategoriích jedno- a dvoupokojových bytů a více než průměr obyvatelstva ČSR v kategoriích tří-, čtyř-, pěti- a vícepokojových bytů (tab. III).

Souhrnným kvalitativním ukazatelem úrovně bydlení je zařazení bytu do některé ze čtyř kategorií.⁵⁾

Byty družstevních rolníků mají méně často vybavení I. kategorie — 37,4 % bytů proti 62,7 % bytů zaměstnanců a 52 % bytů dělníků. Četněji jsou zastoupeny ve II. kategorii, ale převažují nad dělníky i zaměstnanci zastoupením ve III. a IV. kategorii. Vyšší podíl bytů ve IV. kategorii než družstevní rolníci mají pouze důchodci (tab. I).

V absolutním vyjádření to znamená, že z celkového počtu 3 494 846 trvale obydlených bytů se jich nachází 1 642 362 (tj. 44,8 %) v I. kategorii a z nich 63 819 (tj. 3,9 %) obývají družstevní rolníci. Celkem 1 039 735 bytů je II. kategorie (28,4 %) a z nich 61 500 (tj. 5,9 %) obývají družstevní rolníci. Ve II. kategorii je 316 411 bytů (tj. 8,6 %), z nichž je 21 776 (6,9 %) obydleno družstevními rolníky, ve IV. kategorii je 160 491 bytů (4,6 %), z nichž je družstevními rolníky obydleno 23 526 bytů (tj. 4,7 %) — tab. III.

Souhrnně tedy můžeme konstatovat, že úroveň bydlení zemědělských pracovníků se v průměru zlepšuje.

⁴⁾ V procentu trvale obydlených bytů nejsou zahrnuti důchodci, kteří jsou statisticky vykazováni samostatně.

⁵⁾ I. kategorie — byty s ústředním topením, etážovým topením, s úplným příslušenstvím (WC, koupelna)

II. kategorie — byty bez ústředního topení, ale s úplným příslušenstvím

III. kategorie — byty bez ústředního topení s částečným příslušenstvím

IV. kategorie — byty bez příslušenství nebo byty zdravotně závadné

III. Trvale obydlené byty podle společenské skupiny uživatele, druhu domu, velikosti a kategorie bytu a právního důvodu užívání bytu — Permanently occupied flats according to the social groups of the users, kind of house, size and category of the flat and the legal reason for using the flat

Druh domu	Velikost, kategorie, právní důvod	Společenská skupina uživatele bytu					
		celkem	dělníci	zaměstnanci	členové JZD	důchodci	ostatní a nezjišť.
Rodinné domky	1 obyt. místnost	261 094	50 647	20 895	14 737	171 587	3 228
	2 pokoje	498 548	157 173	85 676	39 763	208 352	7 584
	3 pokoje	448 714	172 835	111 497	43 101	114 029	7 252
	4 pokoje	246 053	96 565	74 068	24 772	46 772	4 074
	5 a více pokojů	150 434	58 978	51 692	15 666	21 520	2 578
	Celkem	1 604 843	536 198	343 828	138 039	562 062	24 716
Bytové domy	1 obyt. místnost	474 111	116 465	115 030	2 403	229 767	10 446
	2 pokoje	728 179	286 644	274 991	8 314	146 613	11 617
	3 pokoje	575 233	226 288	274 022	18 326	48 267	8 330
	4 pokoje	60 759	18 980	31 973	1 946	6 894	966
	5 a více pokojů	9 377	2 925	3 912	511	1 835	194
	Celkem	1 847 659	651 302	699 928	31 500	433 376	31 553
Ostatní budovy	1 obyt. místnost	11 445	3 391	3 174	274	4 423	183
	2 pokoje	18 720	6 230	8 627	457	3 175	231
	3 pokoje	9 561	2 768	5 541	282	869	101
	4 pokoje	1 938	419	1 245	49	201	24
	5 a více pokojů	680	87	486	20	80	7
	Celkem	42 344	12 895	19 073	1 082	8 748	546
Domy úhrnem	1 obyt. místnost	746 650	170 503	139 099	17 414	405 777	13 857
	2 pokoje	1 245 447	450 047	369 294	48 534	358 140	19 432
	3 pokoje	1 033 508	401 891	391 060	61 709	163 165	15 683
	4 pokoje	308 750	115 964	107 286	26 767	53 669	5 064
	5 a více pokojů	160 491	61 990	56 090	16 197	23 435	2 779
	Celkem	3 494 846	1 200 395	1 062 829	170 621	1 004 186	56 815
Domy úhrnem	I. kategorie	1 642 362	624 175	666 559	63 819	261 677	26 132
	II. kategorie	1 039 735	358 879	298 241	61 500	303 635	17 480
	III. kategorie	316 411	94 969	49 871	21 776	144 370	5 425
	IV. kategorie	496 338	122 372	48 158	23 526	294 504	7 778
Domy úhrnem	ve vlast. domě ¹⁾	1 563 697	517 624	339 920	130 512	550 865	24 776
	nájemní byty	1 414 136	585 318	484 971	23 956	397 171	22 720
	družstevní byty	458 332	176 113	211 230	14 346	48 095	8 548
	ostatní byty	58 681	21 340	26 708	1 807	8 055	771

¹⁾ byty ve vlastním domě, byty v osobním vlastnictví, ostatní případy bezplatného užívání bytu
Pramen: Sčítání lidu, domů a bytů 1980

Kladné změny v kvalitě bytového fondu jsou následující:

— Převážná většina domů družstevních rolníků i zemědělské populace (vlastních, státních, družstevních a ostatních) má vodovod a je napojena na kanalizaci.

— Celková výměra bytu na hlavu v m² i výměra obytné plochy je u družstevních rolníků vyšší než u ostatních skupin obyvatelstva.

— Počet obytných místností na domácnost družstevních rolníků je rovněž vyšší a procentně jsou více než u ostatních sociálních skupin zastoupeny čtyř-, pěti- a vícepokojové byty.

— Zalidněnost bytů družstevních rolníků je nižší než u dělníků, ale vyšší než u zaměstnanců.

Přesto ale zůstává určitá diferenciací kvality bytového fondu, která do značné míry závisí na osobních možnostech a schopnostech jednotlivců, na jejich finančních rezervách, ekonomickém potenciálu rodiny a příbuzenstva, manuální zručnosti při opravách či stavbě a na organizačních schopnostech.

Souhrn těchto faktorů podporuje nebo limituje konkrétní možnosti každé rodiny. Ačkoliv trend zvyšování kvality bytového fondu je výrazný a nesporný, situace lidí osamělých, rozvedených, ovdovělých, důchodců, invalidů, rodin s více dětmi apod. se prakticky nemění.

VYBAVENOST DOMÁCNOSTÍ JAKO SOUČÁST CELKOVÉ ÚROVNĚ BYDLENÍ

Součástí zkvalitňování podmínek bydlení je růst vybavenosti domácností pracovníků v zemědělství. Vybavenost domácnosti je doplňkem vybavenosti domu, domku a v některých případech i vybavenosti obce a její sociální infrastruktury.

V současné době se domácnosti zemědělských pracovníků jen málo odlišují od domácností jiných sociálních skupin. Rozdíly, které se objevují, vyplývají z poněkud jiného způsobu života, více orientovaného na další dodatečnou práci v osobním hospodářství, z větších vzdáleností od nákupních středisek, z vybavenosti obcí jinými energetickými zdroji apod.

Pro všechny domácnosti bez ohledu na sociální skupinu je v posledních letech charakteristická stejná tendence, a to vzrůst počtu dražších a nákladnějších předmětů dlouhodobé spotřeby a zvyšující se zájem o špičkové výrobky tuzemské i zahraniční provenience. Výzkumně bylo sledováno 33 předmětů vybavenosti domácností, z nichž 10 se vztahuje k domácím pracím a 23 spíše k volnému času, sportu, zálibám, dodatečné práci v osobním hospodářství apod. (tab. IV).

Zemědělské pracovníky ovšem nejsou homogenní sociální skupinou; mezi jednotlivými podskupinami (zejména věkovými) uvnitř zemědělské populace existují značné rozdíly jak z hlediska úrovně a kvality bydlení, tak z hlediska vybavenosti domácností.

Část domácností zemědělských pracovníků je velmi málo vybavena předměty dlouhodobé spotřeby.⁷⁾ Pravidelně vlastní pouze základní vybavení pro fungování domácnosti (vaření, topení, ohřev vody apod.),

⁶⁾ Životní způsob II. 917 respondentů 1981.

⁷⁾ Pro zjednodušení interpretace byly vytvořeny dva indexy kategorizace vybavenosti. Četnost zastoupení v kategoriích a konstrukci indexů uvádí tab. V.

IV. Vybavenost domácností pracovníků v zemědělství předměty dlouhodobé spotřeby (celkový počet dotazovaných = 917 osob) — Equipment of the households of workers in agriculture with household appliances (total number of respondents = 917 persons)

Předměty dlouhodobé spotřeby	Dotazování	
	abs.	%
Vybavenost pro domácí práce		
1. chladnička	887	96,7
2. mraznička	135	14,7
3. mixer, robot	637	69,5
4. gril	222	24,2
5. automatická pračka	382	41,7
6. jiná pračka	667	72,7
7. vysavač	810	88,5
8. telefon	104	11,3
9. pletací stroj	162	17,7
10. šicí stroj	688	75,0
Vybavenost pro volný čas		
11. magnetofon	397	43,3
12. stereosouprava	84	9,2
13. hudební nástroj	182	19,8
14. fotoaparát, filmová kamera	397	43,3
15. promítačka, diaprojektor	53	5,8
16. fotokomora, nebo převážná část jejího zařízení	33	3,6
17. černobílý televizor	832	90,7
18. barevný televizor	103	11,2
19. minikalkulačka	137	14,9
20. domácí dílna	408	44,5
21. kanoe či jiná loď	12	1,3
22. zimní lyžařská výstroj	159	17,3
23. letní turistické vybavení	181	19,7
24. kempinkové vybavení	98	10,7
25. jízdní kolo	792	86,4
26. motocykl, skútr	367	40,0
27. osobní auto	722	78,7
28. garáž	546	59,5
29. chata, chalupa	53	5,8
30. zahrádka	793	86,5
31. zařízení akvarium, terarium	59	6,4
32. malý traktor	58	6,3
33. míchačka	214	23,3

Pramen: Dotazníkové šetření "Životní způsob II" (1981)

eventuálně některý z předmětů tzv. vyšší vybavenosti, které jsme nesledovali (např. elektrickou vrtačku apod.).

Pro tyto domácnosti je charakteristická nižší příjmová hladina než je průměr, vyšší zastoupení svobodných, rozvedených či ovdovělých a začlenění ve věkových kategoriích do 29 let nebo nad 60 let. Nízké vybavenosti domácností odpovídají i méně kvalitní podmínky bydlení v nižších kategoriích bytů.

Nejvyšší podíl zemědělských pracovníků je v kategoriích střední a vysoké vybavenosti domácností. Zatímco v kategorii střední vybavenosti jsou ještě poměrně významně zastoupeni osamělí lidé (svobodní, rozvedení, ovdovělí) a odpovídá jí mírně podprůměrná a průměrná příjmová hladina, v kategorii vysoké vybavenosti převažují ženatí, ve věkových skupinách od 30 do 39 let a od 40 do 59 let, s nezaopatřenými, případně i zaopatřenými dětmi. Tato skupina představuje typ stabilizované, dobře vybavené domácnosti s nadprůměrnou příjmovou hladinou a rodinným zázemím.

Skupina velmi vysoce vybavených domácností není sice příliš četná, ale představuje maximum, čeho lze v materiálních podmínkách života dosáhnout; vysokou příjmovou hladinu, rodinné zázemí, příbuzenskou spolupráci, dobré podmínky bydlení a z toho plynoucí životní jistoty a celkovou spokojenost.

Vybavenost domácnosti je zároveň ukazatelem spotřebních a hodnotových orientací zemědělského obyvatelstva. Na jedné straně, společně s rozvojem osobního hospodářství, do určité míry kompenzuje nedostatky v zásobování a občanské vybavenosti sídel (automobilová doprava, svépomocné zajišťování služeb a oprav s použitím vlastních nástrojů a nářadí, zásobování ovocem, zeleninou, masem, mlékem, vejci, dlouhodobé skladování konzervováním, mražením apod.), na druhé straně vyjadřuje zájmy a záliby, včetně módních vln a směrů (rostoucí zájem o elektroniku, videotechniku, kvalitní sportovní vybavení, vybavení pro domácí práce).

I když subjektivní představy o spokojeném životě jsou často vázány na výši příjmů, podmínky bydlení a vybavenost domácností, nelze redukovat rozvoj životní úrovně pouze na její materiální hlediska. Materiální úroveň je pouze prostředkem k rozvíjení duchovních hodnot jedince i společnosti.

Značná diferencovanost v uspokojování potřeb zemědělské populace naznačuje, že zatím nelze považovat oblast bydlení včetně vybavenosti domácností za vyřešenou. V celkových záměrech hospodářské a sociální politiky se musí věnovat pozornost především těm skupinám obyvatelstva, jejichž životní podmínky jsou podprůměrné, a vytvářet celospolečensky přijatelné předpoklady pro jejich vyrovnávání.

NĚKTERÉ PROBLÉMY BYTOVÉ VÝSTAVBY V ZEMĚDĚLSTVÍ V 8. PĚTILETCE

V socialistickém sektoru zemědělství pracuje v současné době cca 881 834 osob.⁸⁾ Zemědělství patří mezi odvětví národního hospodářství s relativně vysokým průměrným věkem pracovníků (41,4 roku). Tato situace je způsobena nízkým podílem pracovníků do 30 let (21,5 %) a po-

⁸⁾ Údaje ze Soupisu osob trvale činných v zemědělství k 1. 2. 1984.

V. Indexy vybavenosti domácností zemědělských pracovníků předměty dlouhodobé spotřeby — Indices of the equipment of agricultural workers' households with household appliances

Index vybavenosti pro domácí práce:					
týká se předmětů 1. — 10. z tab. IV					
velmi nízká vybavenost = dotazovaný nevlastní žádný z uvedených předmětů					
střední vybavenost = dotazovaný vlastní 1 — 2 předměty					
vysoká vybavenost = dotazovaný vlastní 3 — 5 předmětů					
velmi vysoká vybavenost = dotazovaný vlastní 6 — 10 předmětů					
Index vybavenosti pro volný čas:					
týká se předmětů 11. — 33. z tab. IV					
velmi nízká vybavenost = dotazovaný nevlastní žádný z uvedených předmětů					
střední vybavenost = dotazovaný vlastní 1 — 7 předmětů					
vysoká vybavenost = dotazovaný vlastní 8 — 15 předmětů					
velmi vysoká vybavenost = dotazovaný vlastní 16 — 23 předmětů					
Vybavenost pro domácí práce			Vybavenost pro volný čas		
stupeň vybavenosti	dotazování		stupeň vybavenosti	dotazování	
	abs.	%		abs.	%
velmi nízká	134	14,6	velmi nízká	95	10,4
střední	414	45,1	střední	410	44,7
vysoká	349	38,1	vysoká	321	35,0
velmi vysoká	20	2,2	velmi vysoká	91	9,9
celkem	917	100,0	celkem	917	100,0

Pramen: Dotazníkové šetření "Životní způsob II" (1981)

měrně značným podílem pracovníků v poproduktivním věku (14,2 %). V dlouhodobých prognózách se uvažovalo o tom, že vzhledem k dalšímu rozvoji mechanizace, nových technologií a služeb se bude celková potřeba pracovních sil v zemědělství snižovat. Dosavadní vývoj ovšem naznačuje, že nahrazování živé práce prací minulou bude proti původním předpokladům poněkud pozvolnější a důraz bude kladen především na zkvalitňování věkové, kvalifikační a profesní struktury pracovníků.

Pro pracovní síly, s nimiž se počítá v zemědělství v 8. a 9. pětiletce, je nutno zajistit bydlení na odpovídající úrovni všude tam, kde má být udržena zemědělská výroba, tzn. i v okrajových oblastech s nízkou technickou a občanskou vybaveností a s nízkou hustotou osídlení.

Převážná část pracovníků v zemědělství bydlí ve venkovských sídlech do 2000 obyvatel. Počet trvale bydlících se však stále snižuje; v roce 1980 činilo jejich populační zastoupení 37 % v obcích do 2000 obyvatel a v obcích do 5000 obyvatel 50 % z celkového počtu obyvatel. Z tohoto počtu je 47 % obyvatel ekonomicky činných v zemědělství a lesnictví.

V nestřediskových obcích je pokles počtu trvale bydlícího obyvatelstva výraznější, dochází k chátrání bytového a stavebního fondu a ke snižování počtu pracovníků trvale činných v zemědělské prvovýrobě.

V důsledku demolice a neobydlení některých původních objektů se mění vztahy v intravilánu obcí a část objektů přechází do soukromého užívání k rekreačním účelům městského obyvatelstva.

Souběžně se tedy objevují dva základní problémy — potřeba výstavby nových bytů a opravy, modernizace a využití stávajícího bytového fondu.

Nepříjemnou skutečností je klesající trend celkové bytové výstavby v zemědělství, projevující se v poklesu počtu dokončených bytů. Vezme-li za základ počet získaných bytů v 5. pětiletce (index 100), pak v 6. pětiletce tento index klesl na 82 bodů a v 7. pětiletce na 61 bodů. Očekávaná skutečnost pro 8. pětiletku je 65 bodů.

Situace je poněkud zhoršena tím, že více než 25 % bytů pro pracovníky v zemědělství užívají pracovníci pracující mimo resort. Jedná se buď o pracovníky, kteří přešli do nezemědělských podniků, nebo o pracovníky, kteří postupně odcházejí do důchodu, uvolňují pracovní a funkční místa (která je nutno znovu obsadit), nikoliv však byty. V obou případech národní výbory zpravidla nemají dostatek disponibilních bytů náhradou za byty podnikové, služební či družstevní stabilizační. Po stabilizační lhůtě 10 let, kterou je nutno v zemědělském podniku odpracovat po přidělení bytu, více než 40 % pracovníků odchází ze zemědělství. Po opuštění bytu uživatelem zůstává řada bytů dlouho neobsazena. Důvodem neobsazení je především to, že se jedná převážně o tzv. prioritní byty s vysokým členským podílem, vybudované v předcházejících letech, ve kterých bylo možno poskytnout uživateli při prvním obsazení bytu plnou výši příspěvku na složení členského podílu. Při dalším obsazení bytu tato výhoda odpadá a příspěvek na nájemné tuto ztrátu v dostatečné míře nenahrazuje.

Nedořešené nebo nevyhovující podmínky obsazování bytů pochopitelně stabilizaci pracovníků v zemědělství dále komplikují.

V současné době existují tyto formy bytové výstavby v zemědělství:

— Výstavba služebních bytů, která je realizována v návaznosti na zemědělské provozy a jiné objekty (podle § 67 zákona č. 41/1964 Sb.). V 7. pětiletce zabezpečovala asi 12 % bytové výstavby.

— Individuální výstavba rodinných domků, která má poněkud klesající tendenci. Účast mladých pracovníků je limitována nedostatkem vlastních finančních prostředků, účast starších pracovníků zdravotním stavem a úbytkem fyzických sil. Týká se tedy především středních věkových skupin. V 7. pětiletce představovala 41 % bytové výstavby.

— Družstevní dodavatelská bytová výstavba je realizována mimo-resortními dodavateli v soustředěné bytové výstavbě, neřeší tedy potřebu rozptýlené bytové výstavby. V 7. pětiletce zabezpečovala 14 % bytových jednotek.

— Družstevní svépomocná bytová výstavba je využívána především k získání bytů pro pracovníky v rozptýlených lokalitách. Největšími problémy při této výstavbě je zajištění pozemků a stavebních kapacit. V 7. pětiletce bylo zabezpečeno družstevní svépomocnou výstavbou 28 % celkového rozsahu bytové výstavby.

— Výstavba podnikových bytů [zrušená usnesením vlády ČSR č. 287/1979] je povolena pro Severočeský kraj a západní pohraničí, a to bez limitu nově zahajovaných staveb.⁹⁾

Podmínky pro výstavbu bytů v zemědělství v 8. pětiletce stanovuje vyhláška č. 136/1985 Sb. Při všech formách výstavby bytů je ale nutno vycházet ze znalostí konkrétní situace a oblasti, pro kterou je výstavba plánována, a respektovat nejen ekonomické potřeby zemědělské výroby, ale také potřeby a požadavky uživatelů, pro něž je bytová výstavba zamýšlena.

Literatura

- CHARITONOVÁ, V.: Ekonomické a sociální problémy životní úrovně a životního způsobu pracovníků v socialistickém zemědělství. [Kandidátská disertace.] Praha, VÚEZVŽ 1983.
- KOHN, P.: K problematice bydlení a řešení bytového problému v zemědělství. [Interní materiál.] Praha, VÚEZVŽ 1983.
- KOHN, P. — MAJEROVÁ-CHARITONOVÁ, V.: Vybrané otázky socialistického způsobu života pracovníků státních statků. [Závěrečná zpráva.] Praha, VÚEZVŽ 1984.
- Interní materiály MZVŽ ČSR k bydlení a bytové politice v 8. pětiletce.
- Sčítání lidu, domů a bytů 1980. Praha, FSÚ 1981.
- Soupis osob trvale činných v zemědělství k 1. 2. 1984. Praha, FSÚ 1985.

Došlo dne 5. 2. 1987

МАЕРОВА, В. (Научно-исследовательский институт экономики сельского хозяйства и продовольствия, Прага): Жилищные условия работников в социалистическом сельском хозяйстве. Сбор. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 23, 1987 (2) : 107-120.

За последние 20 лет уровень жилищных условий на селе значительно улучшился. Однако вопреки крупным масштабам новой застройки и модернизации старого жилищного фонда эти условия по всем параметрам основного оснащения (за искл. жилплощади и численности обитателей) в среднем хуже, чем у рабочих и служащих. Но проживание на селе имеет и ряд преимуществ, которые хотя бы отчасти компенсируют недостатки. Там значительное удовлетворение жильем, а индивидуальный жилой дом в здоровой природной среде с садом и возможностью вести приусадебное хозяйство считаются с/х работниками идеальным образом жизни. Также по оснащению домашнего хозяйства они не отличаются от остальных социальных группировок. Различия вытекают скорее из несколько иного образа жизни на селе. В последние годы оснащение их домашнего хозяйства возрастает, растет и спрос на более совершенные и даже роскошные предметы местного и зарубежного происхождения. В интересах улучшения структуры возраста, квалификации и профессии с/х работников жилье становится важнейшим фактором упрочения кадров на селе, поэтому надо использовать все возможности сохранения темпов строительства и улучшать общий уровень жилья и оборудования домашних хозяйств.

социальное развитие; работники социалистического сельского хозяйства; жилищные условия; оборудование домашнего хозяйства

MAJEROVÁ, V. (Economic Research Institute for Agriculture and Food, Praha): *Housing Conditions of Workers in Socialist Agriculture*. Сбор. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 23, 1987 (2) : 107-120.

The conditions of housing in villages were considerably improved over the last two decades. In spite of the great proportion of new construction and modernization of older buildings, the housing conditions of workers in agriculture still remain

⁹⁾ Interní materiály MZVŽ ČSR.

worse, on an average, than those of industrial workers and other employees in all parameters of basic equipment, except for the floor area and the number of persons per flat. However, rural housing has a number of advantages which at least partially compensate for the drawbacks. Contentment with rural housing is high and a family house in a safe environment, with a garden and with the possibility of private-plot farming is considered by workers in agriculture as an ideal way of housing. The standard of equipment of farmers' households does not differ from the households of the other social groups of population. The only differences that exist between urban and rural households are those which are due to the somewhat different mode of life in the country. The equipment of rural households has been considerably improving in recent years and there has been an increasing demand for more sophisticated devices and top-quality products of both domestic and foreign origin. If the age, qualification and professional structure of workers in agriculture is to be improved, housing should be considered as the main factor of stabilization and all chances should be used for keeping the pace of construction high and for improving the overall quality of housing and household equipment.

social development; workers in socialist agriculture; housing conditions; household equipment

MAJEROVÁ, V. (Forschungsinstitut für die Ökonomik der Landwirtschaft und Ernährung, Praha): *Wohnbedingungen der Beschäftigten in der sozialistischen Landwirtschaft*. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 23, 1987 (2) : 107-120.

In den letzten zwanzig Jahren kam es zu einer bedeutenden Verbesserung des Wohnniveaus auf dem Lande. Trotz starken Neubaus und der Modernisierung älterer Objekte sind diese Bedingungen in allen Parametern der Grundausstattung (ausgenommen die Fläche und die Personenzahl) jedoch noch weit hinter den Wohnbedingungen der Arbeiter und Angestellten zurückgeblieben. Diese Mängel sind aber durch andere Vorzüge des Wohnens auf dem Lande zum Teil kompensiert. Die Zufriedenheit mit den Wohnverhältnissen ist somit recht groß und ein Einfamilienhaus in gesunder Umgebung, mit Garten und Nebengewirtschaft gilt für die Landarbeiter als ideal. Auch im Haushaltsausstattungsgrad unterscheiden sich die Landarbeiter nicht viel von den anderen sozialen Gruppen. Die Unterschiede ergeben sich mehr aus dem anderen Lebensstil auf dem Lande. Der Ausstattungsgrad wächst in den letzten Jahren mit der höheren Nachfrage nach vollkommeneren und nach Spitzenzeugnissen einheimischer und ausländischer Produktion. Bei der Verbesserung der altersmäßigen, der Qualifikations- und der Berufsstruktur der Landarbeiter muß mit den Wohnungen als wichtigstem Stabilisierungsfaktor gerechnet werden. Dazu sind alle Möglichkeiten zu nutzen, damit das hohe Tempo des Wohnungsbaus und der Erhöhung des gesamten Wohnniveaus sowie der Ausstattung der Haushalte erhalten bleibt.

Soziale Entwicklung; Beschäftigte in der soz. Landwirtschaft; Wohnbedingungen; Ausstattung der Haushalte

Adresa autorky:

Ing. PhDr. Věra Majerová, CSc., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Mánesova 75, 120 58 Praha 2
